

SĂRĂCIE ȘI STATISTICĂ ÎN ROMÂNIA — 1848—1989—

DAN CONSTANTIN RĂDULESCU

Actuala perioadă de tranziție spre democrație și economia de piață, dominată de instabilitate politică, corupție, declin al producției industriale și agricole, blocaj financiar, șomaj, insecuritate socială, prețuri care cresc galopant, sărăcie, neîncredere pentru ziua de mâine resimțite de majoritatea populației impun specialiștilor maximum de răspundere și profesionalism în elaborarea strategiilor propuse pentru depășirea momentului.

În acest context atât de dinamic și complex, cunoașterea rădăcinilor istorice și a întregii evoluții a instituțiilor și fenomenelor puse în cauză devine absolut necesară. Cunoașterea trecutului imprimă un plus de siguranță oricărei prognoze, tocmai datorită aspectelor specifice prezentate de fenomenele istorice apte deci de a fi disecate și analizate integral.

Istoria socială românească oferă din acest punct de vedere nenumărate elemente utile în fundamentarea unei politici sociale coerente flexibile și credibile.

Încă din evul mediu românesc apăruseră, ca urmare a inițiativelor domniei, bisericii și familiilor boieresti, o serie de așezăminte destinate adopției și ocrotirii persoanelor nevoiașe — orfani, văduve sărace cu mulți copii, bolnavi și bătrâni neputincioși (lazarete, ospicii, orfelinate și azile). După 1830 prin stipulațiile Regulamentului Organic, aplicate unitar în Moldova și Muntenia, statul a început să preia ocrotirea persoanelor aflate în imposibilitate de a se întreține singure, prin internarea lor în instituții de profil (case făcătoare de bine, case ale zmintiților etc.) întreținute de la buget.

Ideologia liberală, tot mai puternică în sinul societății românești după 1848, deși se pronunța pentru combaterea sărăciei prin intermediul unor instituții exclusiv private, respingând intervenția în acest sens a statului, nu a putut să nu țină seama de impactul fenomenului în cauză asupra procesului general de modernizare și consolidare a statului român.

Nu întâmplător, ilustrul om politic pașoptist, care a fost Mihail Kogălniceanu, adresându-se lui Alexandru Ioan Cuza, la 5 ianuarie 1859, după proclamarea sa ca domnitor al Moldovei, concluziona: „... ,*Alegîndu-te pre tine domn în țara noastră, noi am vroit să arătăm lumii aceea ce toată țara dorește: la legi noi, om nou... Fii dar omul epocii, fă ca legea să înlocuiască arbitriul; fă ca legea să fie tare, iar tu Măria Ta, ca domn, fii bun, fii blînd; fii bun mai ales pentru acei pentru care mai toți domnii trecuți au fost nepăsători sau răi.*”

Nu uita că dacă cînzei de deputați te-au ales domn, însă ai să domnești peste milioane de oameni!¹

În ceea ce-l privește, Cuza, exponent ca și Kogălniceanu al generației de la 1848, a urmărit în cursul domniei sale materializarea unui ambițios program de reforme politice, administrative, economice menite a schimba din temelii structurile sociale. În mesajul adresat Adunării Moldovei în decembrie 1859 domnitorul declara „*Avem totul de creiat, a întemeia creditul nostru, a deschide drumuri, a face poduri, a împodobi și a sănătăși orașele, a lărți porturile, a înflori comerțul, a încuraja industria... într-un cuvînt a dezvoltat toate stabilimentele publice*”². Este evident că succesul economic scontat ar fi avut drept rezultat creșterea standardului de viață a populației și implicit crearea unei baze mai sănătoase de desfășurare cu succes a unor inițiative filantropice de anvergură.

De altfel, Cuza Vodă personal s-a implicat în ajutorarea săracilor dacă ar fi să amintim numai sumele bănești acordate de soția sa, principesa Elena Cuza, pentru înființarea unui așezământ pentru fetele sărace, ce-i va purta numele.

Inițiative de acest gen va întreprinde și familia regală a României, fiind cunoscute eforturile reginei Elisabeta privind înființarea unei școli pentru copiii orbi la Focșani și a unui așezământ similar de mai mari dimensiuni la București (Vatra Luminoasă).

¹ Marin Mihalache, *Cuza Vodă*, București, Editura Tineretului, 1967, p. 60.

² Constantin C. Giurescu, *Viața și Opera lui Cuza Vodă*, București, Editura Științifică, 1970, p. 392.

Cum însă inițiativele particulare s-au dovedit insuficiente pentru combaterea cu succes a fenomenului sărăciei s-a trecut la o treptată reimplicare a statului în diminuarea efectelor acestui flagel; au fost urmărite în acest sens mai multe direcții: asanarea morală și medicală a populației prin legile învățământului, sănătății publice, promulgate după 1859, prin care s-a dorit ridicarea nivelului cultural și de sănătate a întregii populații a țării ca o garanție indirectă împotriva decăderii în sărăcie. De asemenea, s-a inițiat implicarea directă a cetățenilor în lupta împotriva riscurilor sărăciei, prin organizarea unor sisteme cât mai cuprinzătoare de asigurări sociale. Legile Missir (1902), Nenițescu (1912), Balca (1938) privind organizarea asigurărilor sociale au realizat includerea în aceste mutualități a întregii populații active urbane. În folosul țăranimii s-au inițiat cunoscutele reforme agrare din 1864 și 1922, prin care o mare parte a pământului a intrat în proprietatea țăranilor. Chiar dacă legile agrare au fost defectuos aplicate, iar țăranii împroprietăriți nu primeau suficiente capitaluri în vederea unei exploatare corespunzătoare a proprietăților lor, oricum proceesele în curs, pe țărîm social și economic erau net pozitive.

În ceea ce privește ocrotirea persoanelor atinse deja de flagelul sărăciei-orfani, handicapați fizici și psihici, bătrîni — după reînființarea în 1920 a Direcției Generale a Asistenței Sociale în cadrul Ministerului Muncii, Sănătății și Ocrotirilor Sociale, statul a preluat coordonarea, supravegherea și susținerea acestora în principal prin sistemele instituționalizării, înregistrîndu-se, cum se va vedea, unele prime succese în acest domeniu.

Numeroase personalități ale vieții publice românești au activat cu scrupul și cu fapta pe linia îmbunătățirii activităților de asistență socială în România.

Nume ilustre ca P. P. Carp, I. C. Brătianu, N. Iorga, N. Filipescu, V. Madgearu, V. Brătianu, D. Gusti și mulți alții au militat constant pe linia sensibilizării întregii societăți românești la acest dureros subiect reprezentat de sărăcie. Chiar dacă nu toate proiectele și propunerile au prins viață cunoașterea lor este și astăzi folositoare pentru fundamentarea unei politici sociale de perspectivă.

Demersul istoricului îngăduie astfel extragerea de informații care ușurează elaborarea unei strategii adecvate de punere sub control a fenomenului sărăciei, ce cunoaște în prezent o evoluție mai mult decît îngrijorătoare.

Din acest punct de vedere situația materialului documentar legat de acest subiect prezintă în cadrul României cîteva aspecte specifice, care trebuie luate în calcul.

De la bun început subliniez faptul că, din punct de vedere cantitativ, există suficiente izvoare documentare privind evoluția fenomenului mai sus amintit în decursul perioadei care ne interesează (1848—1899).

Ele probează fără nici o puțință de tăgadă existența și impactul fenomenului sărăciei asupra întregii societăți românești.

Mai puțin prezente sînt însă datele statistice precise legate de dimensiunea globală raportată la întreaga scară a populației. Există evident și date în acest sens dar ele sînt incomplete sau nesigure.

Cred că din acest punct de vedere se impune o prezentare, fie și succintă a cauzelor care au produs această stare de lucruri nesatisfăcătoare.

Este știut că în veacul trecut altă societatea românească, cit mai ales statul, considerau individul ca singur responsabil de soarta sa. Prin urmare, alinarea suferințelor celor săraci era lăsată pe seama inițiativelor filantropice ale unor persoane sau asociații private înființate în acest scop. Nu în toate cazurile înregistrarea acestor acțiuni caritabile a cuprins date complete privind numărul persoanelor asistate și natura asistenței.

În alte cazuri documentația întocmită în acest sens s-a pierdut din anumite motive: minuire și depozitare neglijentă, distrugere intenționată, transportul respectivelor fonduri arhivistice în afara țării etc. În perioada 1948—1989, din motive politico-ideologice, puterea comunistă din România a acesus în mod deliberat faptele și informațiile legate de dimensiunea reală a sărăciei de la noi, prezentînd documente falsificate, pe care nu se poate, deci pune prea multă bază.

În aceste condiții trebuie utilizate la maximum doar acele informații și date pe care trecerea timpului le-a validat ca fiind credibile. Cîteva exemple în acest sens sînt concludente.

Pentru simplificarea vom grupa expunerea acestor exemple pe categorii specifice: orfani, copii abandonați, handicapați psihici, handicapați fizici, bătrîni, vagabonzi și delinvenți (delinvenți minori), șomeri.

Orfani, copii abandonați. Adăpostiți la minăstiri și destinați în general monahismului sau unor slujbe auxiliare în folosul bisericii, odată cu sporirea numărului lor s-a simțit nevoia înființării unor așezămînte speciale în care să fie internați.

În Muntenia, Domnitorul Alexandru Ipsilanti (1774—1782) a înființat, la 1 martie 1781, un astfel de orfelinat (Orphanotrophion) apt să primească 200 orfani (100 băieți și 100 fete)³.

Cițiva ani mai târziu, în 1804, lua ființă și la Iași din inițiativa Domnitorului Alexandru Constantin Moruzzi, un orfelinat cu o capacitate comparabilă⁴. În anul 1838, numărul orfanilor adăpostiți de „Eforia Caselor făcătoare de bine și de folos obștească” din Muntenia ajunsese la 426, depășind capacitatea de întreținere a Eforiei astfel că, doi ani mai târziu, în 1840, Domnitorul Alexandru Ghica hotărâ ca orfanii trecuți de 8 ani să fie scoși din orfelinat și dați la doici⁵.

Prin hrisovul domnesc nr. 908 din 1 ianuarie 1852, Domnitorul Moldovei, Grigore Ghica, înființează un azil pentru orfani și copii abandonati, inclus ulterior în cadrul Așezămintelor Sfântul Spiridon. Așezămintele înregistrau între anii 1914—1937 următoarea evoluție a efectivelor de orfani ocrotiți⁶:

1914 ...	1918 = 30 orfani
	1922 = 42 orfani
	1926 = 122 orfani
	1930 = 103 orfani
	1934 = 71 orfani
	1935 = 112 orfani
	1937 = 135 orfani

Evident aceste cifre modeste nu includ nici pe departe totalitatea copiilor orfani sau abandonati, ci doar pe cei care reușeau să fie adăpostiți în respectivele instituții private, care le asigurau un minim de supraviețuire. În 1938, după unele estimări, pe teritoriul României se găseau între 12000—15000 copii orfani și abandonati⁷ instituționalizați, majoritatea de stat.

Cifra trebuie să fie considerată ca suficient de reală întrucât dacă în 1938 la o populație de 18.000.000 locuitori în România erau estimați 12000—15000 copii orfani și abandonati, în 1990 organismele de profil din țară raportau pentru aceeași categorie un efectiv de circa 17000 persoane, în condițiile în care populația țării depășise 22.000.000 locuitori.

Putem aprecia că după 1920, când s-a înființat Direcția Generală a Asistenței Sociale în cadrul Ministerului Muncii și Ocrotirilor Sociale, practic în România s-a reușit instituționalizarea tuturor copiilor orfani. În ceea ce privește copiii abandonati reușita a fost doar parțială, dovadă, cum se va vedea puțin mai departe, numărul semnificativ de delincvenți minori, dintre care un număr însemnat îl reprezentau copiii abandonati de familiile proprii.

Handicapați psihici și fizici. Asemănător orfanilor handicapații erau în general în imposibilitate de a-și asigura traiul zilnic constituind o însemnată povară pentru familiile lor, atunci când aveau o familie. Lăsați singuri decădeau în situația de vagabonzi și cerșetori, ce depindeau de milosteniile populației. Și pentru ei erau prevăzute instituții specializate de ocrotire (ospicii, azile, adăposturi comunale etc.) înființate inițial din inițiativă privată și preluate apoi în mare parte de stat.

Ca și în cazul copiilor orfani informațiile privind evoluția numerică a persoanelor handicape asistate sînt lacunare. În plus, în aceste cazuri mai intervine optica tradițională de reținere în fața a ceea ce populația considera a fi un stigmat, o pedeapsă divină. Drept rezultat, statisticile și informațiile precise legate de handicapați instituționalizați sînt mai greu de găsit, cel puțin în izvoare bibliografice. Rămîn unele șanse în explorarea în continuare a surselelor arhivistice.

Există totuși unele cifre în ceea ce-i privește, dar numai începînd cu deceniul al III-lea al veacului nostru.

Astfel conform unor statistici oficiale, la sfîrșitul anului 1927 în România erau înregistrați 8.946 orbi și circa 27.000 de surdomuși⁸, în timp ce conform altor surse documentare în 1930, existau în România 13.809 orbi și 26.834 surdomuși⁹.

Materialele bibliografice de epocă nu conțin aprecieri statistice privitoare la handicapații psihici din România, din motive de jenă.

³ Emilia Grecu, *Azitul Elena Doamna și ajutorul domnesc dat orfanilor*, București, 1944, p. 9.

⁴ *Idem*, p. 25.

⁵ *Idem*, p. 29.

⁶ Gheorghe Băileanu, *Așezămintele Sf. Spiridon de la strădania primilor cititori la înfăptuirea de azi*, Iași, 1938, Tabloul II.

⁷ * * * *L'assistance sociale en Roumanie*, Bucharest, 1938, p. 177.

⁸ George Halarevici, *L'assistance aux larès physiques, mentaux et moraux en Roumanie*, Bucharest, 1938, p. 37.

⁹ Ministerul Economiei Naționale — Institutul Central de Statistică, *Instrucțiunile de asistență socială și de ocrotire*, București, 1938, p. 61.

O indicație asupra numărului lor o poate oferi totalul paturilor alocate instituțiilor de îngrijire a lor — peste 200¹⁰, dar, cu siguranță, numărul real era mai mare.

Evident de la cele câteva zeci de mii de handicapați fizici și psihici înregistrați prin anii '30 pînă la cifra de 100.000 cit se pretinde că există în România în anii '90 distanța este atât de mare încît ambele cifre îndeamnă la circumspecție, chiar dacă nu toți handicapații declarați în 1990 sînt de catalogat automat în rîndul săracilor.

Bătrînii. Deși în 1930 fuseseră recenzate 745.586¹¹ persoane trecute de vîrsta de 65 ani statul nu putea asigura asistența închisă decît pentru un număr de 5.317¹¹, ceea ce reprezenta eu mult sub nevoile reale. Dacă în cazul orfanilor asistența socială înregistrase cîteva succese notabile, în schimb în ceea ce-i privește pe bătrînii singuri, mai ales din mediul rural, rămîneau destule de făcut în special pe linia constituirii de azile suficiente, lucru cu neputință însă de acoperit cu cele circa 6 milioane lei¹² alocate anual de către Direcția Generală a Asistenței Sociale pentru întreținerea bătrînilor.

Vagabonzi, cerșetori, delincvenți (delincvenți minori).

Înaintea primul război mondial persoanele lipsite de locuință și venituri proprii nu făceau obiectul unei legislații speciale de ocrotire a lor. Teoretic ele trebuiau întreținute pe socoteala părinților din localitățile de reședință, dar din cauza lipsei fondurilor bugetare destinate ajuto-rării lor majoritatea primăriilor nu întreprindeau eforturi deosebite în acest sens. Lăsați de capul lor persoanele sărace supraviețuiau din mila publică sau de pe urma cerșitului. Acela pe care mizeria și ignoranța îl împingea la furturi sau alte delictе era judecat și condamnat ca atare, fără a se ține seama de vîrstă sau de circumstanțele comiterii respectivului delict. După 1921, din inițiativa lui Gr. Trancu — Iași, Ministerul Muncii și Ocrotirilor Sociale, s-a promulgat Legea pentru frinarea vagabondajului, cerșetoriei și pentru protecția copiilor¹³.

În scopul urmăririi vagabondajului și cerșetoriei urmau să se înființeze în București și în celelalte reședințe de județ, centre de triaj ale vagabonzilor și cerșetorilor. Inițiativa a început să dea unele rezultate pozitive pe linia eradicării acestor tare, grație bunei colaborări între organele de poliție și administrația civilă.

Astfel, în triajul bucureștean au fost înregistrați între anii 1921—1925 un număr de 5.259 vagabonzi și cerșetori, dintre care 3.739 minori¹⁴. Pentru comparație în orașul Focșani, ce număra o populație de 27.000 locuitori, între anii 1922—1926 au fost înregistrați de către centrul de triaj 582 persoane¹⁵.

Lipsa fondurilor și a unei baze materiale adecvate a grevat în anii următori funcționarea cu deplin succes a centrelor de triaj, astfel că, între 1937—1940, asistăm la creșterea alarmantă a numărului de vagabonzi, cerșetori și delincvenți în rîndurile minorilor (situația adulților nefiind nici ea mai liniștitoare)¹⁶.

Anul	Copii abandonati	Vagabonzi și cerșetori	Delincvenți minori	Total
1937	2446	4902	41764	48912
1938	1043	5343	45787	52173
1939	593	1357	18979	20939
1940	749	872	7399	9020

Or, pentru ocrotirea acestor categorii speciale de persoane vulnerabile din punct de vedere social-economic bugetul anual al Direcției Generale a Asistenței Sociale prevedea fonduri de 3730927 lei, cu care se putea întreține un număr de doar 1549 de persoane, deci cu mult sub necesar¹⁷.

¹⁰ George Halarevici, *Op. cit.* p. 44.

¹¹ Ministerul Economiei Naționale — Institutul Național de Statistică, *Op. cit.*, p. 63.

¹² Eugen Botez, *Asistența Socială 1920—1930*, București F. A., p. 12.

¹³ * * * *Colecția Ministerului Justiției*, București, 1921, vol. 4, p. 140.

¹⁴ E. C. Decusara, *Rolul asistenței sociale în combaterea minorilor în pericol social și delincvenți*, București, 1912, p. 6.

¹⁵ Dr. M. Câmpeanu, *Considerațiuni medico-sociale asupra vagabonzilor și cerșetorilor în general și raportul anual al biroului de triaj și al Adăpostului Comunal din Focșani pe anul 1926*, Focșani, F. A., p. 5.

¹⁶ E. C. Decusară, *Op. cit.* p. 11.

¹⁷ Ministerul Economiei Naționale — Institutul Central de Statistică, *Op. cit.*, p. 64.

Șomeri. Unul din puținele efecte benefice ale dezvoltării industriale mai reduse a României l-a reprezentat, anterior primului război mondial, absența practică a șomajului, ca fenomen de masă. În plus, reforma agrară din 1922 a absorbit eventualul șomaj agricol ce s-ar fi putut înregistra.

După 1927 însă a început și în România să se înregistreze șomajul industrial în paralel cu cel intelectual, este drept la niște cote încă reduse, dar în creștere¹⁸.

Anul	Numărul șomerilor
1927	7106
1928	8812
1929	3437
1931 *	12810

Intrucât Marea criză (1929—1933) a lovit și economia românească aceasta a avut drept rezultat sporirea îngrijorătoare a numărului șomerilor în România. S-a ajuns la 1932 la o cifră de 267465¹⁹ de șomeri, creditată astfel de deputații socialiști din parlament, dar respinsă de Ministerul Muncii ce recunoștea doar 48000. Ținând cont că în acea perioadă proletariatul industrial din România nu depășea numeric 800000 de oameni, ambele variante pot fi considerate ca serioase.

Cu toate acestea trebuie reținut că în ciuda înregistrării acestor cifre relativ ridicate între anii 1929—1933, șomerii nu au reprezentat un contingent semnificativ în cadrul armatei săracilor din România.

Oricum, prin aceste câteva exemple de ordin statistic, pe care le-am prezentat, am dorit, doar să evidențiez importanța pe care o joacă cifra, numărul, procentul, ca element de exactitate și obiectivitate, în formularea unor concluzii și în elaborarea unor analize legate de evoluția fenomenului sărăciei în cadrul societății românești.

Cu cit imaginea finală va fi mai exactă și mai completă cu atîta va fi mai folositoare în demararea unor strategii oportune de punere sub control *acum* a acestui flagel — *sărăcia*.

¹⁸ Dr. George Făcăoaru, *Șomajul în România*, București, 1932, p. 16.

¹⁹ I. Fr. Botez, *Șomajul*, Iași, p. 99, vezi și Dr. George Făcăoaru, *Cp. cit.* p. 17.